

ANNA MARCINKIEWICZ-KACZMARCZYK

<https://orcid.org/0000-0002-9636-3185>

Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie

Wybory parlamentarne w propagandowych publikacjach prasy Ligi Kobiet. Wybrane przykłady¹

Streszczenie

Spółeczno-Obywatelska Liga Kobiet (potem Liga Kobiet) była organizacją prężną i została utworzona w sierpniu 1945 r. Cele oraz zakres zadań organizacji zawierał statut SOLK uchwalony w tym samym roku. Zgodnie z treścią statutu głównym jej zadaniem było prowadzenie pracy ideowo-wychowawczej wśród kobiet. Zadanie to było realizowane m.in. za pośrednictwem prasy. ZG LK w latach 1947–1989 wydał łącznie siedem pism, do których należały: „Kobieta”, „Poznajmy Prawdę”, „Nasza Praca”, „Ja i Mój Dom”, „Gospodarstwo Domowe”, „Zwierciadło” oraz „Ty i Ja”. Najwięcej informacji na temat wyborów parlamentarnych w Polsce Ludowej można znaleźć w takich pismach, jak „Poznajmy Prawdę” i „Nasza Praca”.

Problematyka wyborów parlamentarnych była poruszana zarówno na łamach „Poznajmy Prawdę”, jak i „Naszej Pracy”, a jej nasilenie zależało od aktualnej polityki władz. Na początku lat 50. realizacja planu sześcioletniego spowodowała konieczność mobilizacji całego społeczeństwa, a więc zaczęto propagować szeroką aktywizację kobiet we wszystkich dziedzinach życia. W tym czasie szczególnie intensywnie zachęcano kobiety do udziału w wyborach. Po przełomie październikowym w 1956 r. i zmianach programowych, jakie nastąpiły po II Krajowym Zjeździe LK w 1957 r., zrezygnowano

---

¹ Publikacja przygotowana/finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą DIALOG w latach 2019–2021. Jest wynikiem udziału w projekcie badawczym pt. „Ośrodek badań historii kobiet”, nr 0016/DLG/2019/10.

z prowadzenia intensywnej pracy propagandowej i zachęcania kobiet do udziału we władzy. Ponownie zaczęto akcentować ich ważną rolę jako żon i matek, ale nie krytykowano podejmowania pracy zawodowej. W prasie LK znacznie większy nacisk położono na upowszechnianie różnego rodzaju poradnictwa, udzielanie wsparcia w wychowywaniu dzieci.

Słowa kluczowe: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet, Liga Kobiet, działalność propagandowo-wychowawcza, prasa kobieca, organizacje kobiece

PROPAGANDA OF PARLIAMENTARY ELECTIONS IN THE PRESS OF THE WOMEN'S LEAGUE. SELECTED EXAMPLES

Abstract

The Social-Civic Women's League (later the Women's League) was established in September of 1945. It was a government organization. Their goals and structures were included in statement which was issued in the same year. The addendum of the statement was the ideological declaration. The most important goal of the organization was the promotion of the ideology of the Polish Workers Party and then, Polish United Workers Party.

Propaganda was disseminated by press of the Women's League. There were seven journals which were published during the period from 1947–1989: "Woman", "Know the Truth", "Our Work", "I and My Home", "The Household", "The Mirror" and "You and Me". The magazines "Know the Truth" and "Our Work" included most information about parliamentary elections. The authors of articles encouraged women to participate in elections and showed the benefits resulting from political changes in Polish People Republic. The promotion of the elections used specific contents which were adopted to policy of government.

Keywords: Social-Civic Women's League, Women's League, propaganda, women's press, women's organizations

Wstęp

Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (potem Liga Kobiet)² była organizacją popieraną przez władze Polski Ludowej i realizującą ich

² W latach 1945–1989 nazwa organizacji zmieniała się trzykrotnie i brzmiała: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet, Liga Kobiet oraz Liga Kobiet Polskich. Dla uproszczenia, autorka stosuje tylko nazwę Liga Kobiet (LK) w odniesieniu do całego opisywanego okresu.

program. Jednym z ważniejszych zadań tej organizacji była praca propagandowa upowszechniająca ideologię PPR/PZPR wśród kobiet. Z tego względu tematyka wyborów parlamentarnych, z różną intensywnością, była poruszana na łamach prasy LK.

Omawiając problematykę wyborów w prasie LK, należy zwrócić uwagę na ich kontekst historyczny. Realia polityczne PRL uniemożliwiały przeprowadzenie wolnych i demokratycznych wyborów. Uchwalenie konstytucji w lipcu 1952 r. utrwalało ustrój „demokracji ludowej”. Pierwsze wybory zostały przeprowadzone 26 października 1952 r. na podstawie ordynacji wyborczej przegłosowanej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 1 sierpnia 1952 r. Ordynacja wyborcza przewidywała wówczas, że liczba kandydatów na liście nie mogła być większa niż liczba mandatów przypadających na okręg wyborczy, a listy kandydatów złożyły jedynie komitety związane z władzą Frontu Narodowego (od 1956 r. został przemianowany na Front Jedności Narodu). W rzeczywistości więc wyborcy mogli jedynie poprzeć lub nie kandydatów zgłoszonych przez FN, a mandaty w sejmie otrzymywały tylko należące do niego partie PZPR, ZSL i SD³. Wybory 1952 r. odbyły się w atmosferze zastraszenia społeczeństwa i intensywnej propagandy. Ich wyniki zostały sfalszowane przez funkcjonariuszy MBP.

W nieco innej atmosferze przeprowadzono kolejne wybory w 1957 r. Odwilż, która nastąpiła w państwach „demokracji ludowej” po śmierci Józefa Stalina, wpłynęła również na sytuację w Polsce. Po wydarzeniach październikowych w 1956 r. i zmianach w strukturach władzy społeczeństwo liczyło na reformy związane ze zwiększeniem autonomii i demokratyzację państwa, co częściowo wpłynęło na praktykę działania sejmu. Przyjęto m.in. formalne regulacje dotyczące funkcjonowania klubów i kół poselskich, dzięki czemu w sejmie, oprócz przedstawicieli PZPR i pozostałych koncesjonowanych partii, zasiedli kandydaci bezpartyjni, w tym przedstawiciele środowisk katolickich⁴. Zmiany polityczne, jakie nastąpiły w 1956 r., nie zmieniły zasadniczo systemu politycznego i nie spełniły oczekiwań społecznych. W kolejnych wyborach mandaty w sejmie nadal otrzymywały partie FJN, a większość miała zawsze PZPR. W oficjalnych

³ Andrzej Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996), 253–254.

⁴ Edyta Chrobaczyńska-Plucińska, „Posłanki na Sejm PRL II Kadencji (1957–1961). Cechy socjologiczne i aktywność poselska”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 2, 2019, 61.

raportach podawano, że frekwencja w wyborach wynosiła ponad 90%, ale w rzeczywistości cieszyły się one coraz mniejszą popularnością. Przez cały okres PRL, w oficjalnej propagandzie nadal zachęcano społeczeństwo do udziału w nich. W kampanii propagandowej brała również udział LK.

Na temat historii LK powstało dotychczas niewiele publikacji. Głównym powodem tego stanu rzeczy jest niewielka ilość dostępnych źródeł dotyczących tego zagadnienia. Dominują materiały prasowe. Na tego rodzaju źródłach została oparta praca Barbary Nowak, amerykańskiej historyk polskiego pochodzenia, zatytułowana *Serving Women and the State: the League of Women in Communist Poland*⁵. Artykuły na temat LK napisali także m.in.: Małgorzata Dajnowicz⁶, Dariusz Jarosz⁷, Anna Nowakowska-Wierzchoś⁸, Natalia Jarska⁹ oraz Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk¹⁰.

⁵ Barbara Nowak, *Serving women and the state: The League of Women in Communist Poland*, (Columbus: The Ohio State University 2004).

⁶ Małgorzata Dajnowicz, „Kobiety, polityka, wybory w świetle «Zwierciadła: Pisma Ligi Kobiet Polskich» (1982–1990)”, w: Grzegorz Radomski, Michał Strzelecki, Katarzyna Sopolnińska (red.), *Rzeczpospolita w koncepcjach polskich partii i środowisk politycznych XX i XXI wieku*, (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018), 107–125; eadem, „Liga Kobiet w terenie: kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981”, *Niepodległość i Pamięć*, nr 2, 2018, 161–182; eadem, „Obchody Międzynarodowego Roku Kobiet 1975 na Białostocczyźnie (na tle głównych kierunków działalności Ligi Kobiet w kraju i regionie)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1, 2017, 9–27; eadem, „Zwierciadło: platforma polityczna Ligi Kobiet w okresie PRL (1957–1961, 1982–1989)”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 20, 2017, 67–90; eadem, „Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle «Naszej Pracy» (1947–1949)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2017), 295–308.

⁷ Dariusz Jarosz, „Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)”, w: Agnieszka Janiak-Jasińska, Katarzyna Sierakowska, Andrzej Szwarz (red.), *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 2, (Warszawa: Neriton, 2009), 308–325.

⁸ Anna Nowakowska-Wierzchoś, „Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950)”, *Komunizm: system – ludzie – dokumentacja*, nr 2, 2013, 251–272.

⁹ Natalia Jarska, „Liga Kobiet w terenie. Działalność Zarządu Dzielnicowego Poznań-Wilda 1956–1966”, w: Łukasz Kamiński, Tomasz Kozłowski (red.), *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 50–65; eadem, „A Patriarchal Marriage? The Women’s Movement and the Communist Party in Poland (1945–1989)”, *Kwartalnik Historyczny*, nr 2, 2018, 7–37.

¹⁰ Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, „Rola kobiety w Polsce Ludowej w świetle treści propagandowych rozpowszechnianych przez Ligę Kobiet w latach 1946–1956”, *Dzieje*

Wyraźnie odczuwalny jest deficyt archiwaliów. Materiały dotyczące działalności do 1948 r. można znaleźć w Archiwum Akt Nowych (AAN). Archiwum to dysponuje również dokumentami wydziałów kobiecych PZPR, które zawierają informację na temat pracy LK do 1952 r., tzn. do momentu zlikwidowania tych wydziałów. Archiwa lokalne na terenie całej Polski posiadają materiały związane z funkcjonowaniem struktur terenowych organizacji, a w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN) można znaleźć akta ukazujące jej aktywność w organach bezpieczeństwa państwa. Ogółem jednak dokumentacja jest niepełna i na jej podstawie trudno szczegółowo odtworzyć historię LK.

Treści propagandowe w latach 1946–1956

Spoleczno-Obywatelska Liga Kobiet została utworzona w sierpniu 1945 r.¹¹ W tym samym roku został uchwalony statut organizacji zawierający jej cele oraz zakres zadań. Program SOLK był zgodny z oczekiwaniami PPR, a potem PZPR. Zgodnie z treścią statutu do jej zadań należały: prowadzenie pracy ideowo-wychowawczej wśród kobiet oraz obrona ich praw i interesów, a w szczególności ochrona matki i dziecka, zapewnienie opieki zdrowotnej i społecznej, ochrona w pracy oraz podniesienie poziomu życia rodzinnego¹². Wymienione zadania były uwzględniane w programach działalności organizacji przez cały okres jej funkcjonowania w latach 1945–1990. Głównymi celami LK były więc zarówno aktywizacja, jak i indoktrynacja polityczna środowiska kobiecego, którą prowadzono szczególnie intensywnie w latach polskiego stalinizmu (1948–1956).

Najnowsze, nr 2, 2018, 149–180; eadem, „Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1(2), 2017, 28–47; eadem, „Koła Rodzin Milicyjnych – zadania i zakres działania (1969–1989)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 2(3), 2017, 74–91; eadem, „Treści propagandowe rozpowszechniane przez Spoleczno-Obywatelską Ligę Kobiet/Ligę Kobiet na podstawie pisma «Poznajmy Prawdę» (1946–1952)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2017), 59–73.

¹¹ W 1949 r. nazwa organizacji została zmieniona ze Spoleczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet na Ligę Kobiet, a w 1981 r. na Ligę Kobiet Polskich. Natalia Lubik-Reczek, Rafał Reczek, „Liga Kobiet – organizacja «reprezentująca» interesy kobiet w Polsce Ludowej. Zarys działania”, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, t. 4, 2013, 105–120.

¹² Archiwum Akt Nowych, Spoleczno-Obywatelska Liga Kobiet (AAN, SOLK), sygn. 888/1, k. 1.

Ważną rolę w upowszechnianiu propagandy LK pełniła prasa. W latach 1947–1990 ZG LK wydał łącznie siedem pism, do których należały: „Kobieta”, „Poznajmy Prawdę”, „Nasza Praca”, „Ja i Mój Dom”, „Gospodarstwo Domowe”, „Zwierciadło” oraz „Ty i Ja”¹³. Treści propagandowe można w zasadzie znaleźć na łamach wszystkich wymienionych pism, ale najintensywniejszą propagandę prowadzono w „Poznajmy Prawdę” i „Naszej Pracy”. Z tego względu w niniejszym artykule omówiono treści zawarte tylko w ostatnich z wymienionych pism. Pozostałe mają charakter magazynów dla kobiet, w których przede wszystkim zamieszczano różne porady z zakresu zdrowia, higieny, wychowywania dzieci czy prawne, a informacje na temat aktualnej sytuacji politycznej w kraju i na świecie podawano tylko w formie krótkich notatek.

Miesięcznik „Poznajmy Prawdę” wychodził w nakładzie 30–36 tys. egzemplarzy i był skierowany do „przodownic społecznych”. Zadaniem przodownic społecznych była indoktrynacja polityczna środowiska kobiet przez organizowanie zebrań, wieców oraz innych uroczystości propagandowych. Najbardziej aktywną działalność prowadziły w latach 1949–1952, gdy miała miejsce szczególnie silna ingerencja PZPR w pracę LK. Po 1953 r., kiedy rozpoczął się już proces destalinizacji, zrezygnowano z działalności przodownic społecznych i zlikwidowano miesięcznik „Poznajmy Prawdę”. Ostatni jego numer został opublikowany w marcu 1953 r.¹⁴

Podobny charakter miał miesięcznik „Nasza Praca”, który wychodził od marca 1950 r. Był przeznaczony dla pracownic terenowych oraz aktywistek LK i zawierał wytyczne dotyczące realizacji zadań programowych. Oprócz kwestii organizacyjnych związanych z działalnością LK, na jego łamach drukowano także artykuły na temat aktualnej sytuacji politycznej w kraju, historii kobiet oraz z zakresu prawa, medycyny, higieny itp. Na początku 1953 r. obydwie miesięczniki – „Poznajmy Prawdę” i „Nasza Praca” – zostały połączone i wychodziły pod tytułem „Nasza Praca”, ale nieregularnie. W okresie „odwilży” i po zmianach w organizacji, jakie zaszły w latach 1956–1957, od 1957 r. miesięcznik „Nasza Praca” pod redakcją Melanii Mroczek zaczął wychodzić regularnie. Na początku nakład wynosił tysiąc, a potem 10 tys. egzemplarzy. Pismo było

¹³ Zofia Sokół, *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*, (Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1998), 142–143.

¹⁴ Ibidem.

przeznaczone dla działaczek oraz instruktorek LK i zawierało instrukcje oraz wskazówki ułatwiające aktywizację środowiska kobiecego¹⁵.

Problematyka wyborów parlamentarnych była poruszana zarówno na łamach „Poznajmy Prawdę”, jak i „Naszej Pracy”, a jej nasilenie zależało od aktualnej polityki władz. Na początku lat 50. zaczęto propagować szeroką aktywizację kobiet we wszystkich dziedzinach życia. W tym czasie szczególnie intensywnie zachęcano kobiety do udziału w wyborach.

W 1952 r. pojawiło się wiele artykułów na temat wyborów parlamentarnych, zarówno w „Poznajmy Prawdę”, jak i w „Naszej Pracy”. W pierwszym z wymienionych pism w numerze 8 z 1952 r. zamieszczono obszerny artykuł *Idziemy do wyborów w narodowym froncie*¹⁶. W „Naszej Pracy”, w roku wyborów – 1952 – ukazało się kilka tekstów, m.in. w numerze 9 – *Idziemy do wyborów w ogólnopolskim froncie walki o pokój i plan 6-letni*¹⁷, w numerze 10–11 – *Praca kulturalno-oświatowa LK w kampanii wyborczej oraz Narady przodujących kobiet w okresie wyborczym*¹⁸, a także w numerze 12 – *Uchwała Prezydium Zarządu LK w sprawie udziału LK w kampanii wyborczej, Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL*¹⁹.

W pierwszym z artykułów zostały wyjaśnione wszystkie kwestie i wątpliwości związane z wyborami w Polsce Ludowej. „Poznajmy Prawdę”, jak już wspomniano, był poradnikiem dla przodownic społecznych rozpowszechniających ideologię PZPR wśród robotnic i kobiet wiejskich, które nie reprezentowały wysokiego poziomu wykształcenia. Z tego względu artykuł był napisany prostym językiem. Na początku poinformowano, że powstał Krajowy Komitet Frontu Narodowego i omówiono jego strukturę, podkreślając, że:

nie brak tam naszych przodownic społecznych, które pracują czynnie w komitetach, zawiadamiają też kobiety o zebraniach, zachęcają

¹⁵ Ibidem, 143–144.

¹⁶ „Idziemy do wyborów w narodowym froncie”, *Poznajmy Prawdę*, nr 8, 1952, 1–40.

¹⁷ Alicja Musiałowa, „Idziemy do wyborów w ogólnopolskim froncie walki o pokój i plan 6-letni”, *Nasza Praca*, nr 9, 1952, 5–6.

¹⁸ A. Golsztyńska, „Praca kulturalno-oświatowa LK w kampanii wyborczej”, *Nasza Praca*, nr 10–11, 1952, 2; D. Rosławska, „Narady przodujących kobiet w okresie wyborczym”, *Nasza Praca*, nr 10–11, 1952, 2.

¹⁹ „Uchwała Prezydium Zarządu LK w sprawie udziału LK w kampanii wyborczej, Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL”, *Nasza Praca*, nr 12, 1952, 2–4.

je do zabrania głosu w dyskusji, a często same prosto i serdecznie opowiadają o własnym życiu, które jest żywym przykładem wielkich przemian, które dokonały się w naszym kraju²⁰.

Następnie, aby potwierdzić wiarygodność tych informacji, zacytowano list jednej z czytelniczek, która porównała wybory parlamentarne przed wojną do tych po wojnie, wyraźnie akcentując, że „wybory w Polsce sanacyjnej to smutne wspomnienie z lat dzieciennych”²¹. Potem autorka listu opisała niedostatek i nędzę, jakiej doświadczała w tamtym okresie, podkreślając, że dopiero po wojnie jej życie „zmieniło się na lepsze” i z tego względu „z radością stanie do urny wyborczej”²². Niski standard życia w Polsce przedwrześniowej był celowo akcentowany w propagandzie, gdyż w ten sposób podkreślano, że system polityczny przed wojną był znacznie gorszy od tego, który wprowadziła „władza ludowa”.

W dalszej części artykułu wyjaśniono, czym był FN i jaki reprezentował program, na czym polegały pięcioprzymiotnikowe wybory oraz wymieniono reformy wprowadzone po wojnie i korzyści, jakie przyniosły społeczeństwu, a szczególnie kobietom, gdyż zyskały one takie same prawa jak mężczyźni i mogły wykonywać zawody zastrzeżone wcześniej tylko dla mężczyzn. W propagandzie tego okresu bardzo często używano sloganów akcentujących emancypację kobiet. W rzeczywistości jednak treści zawarte w zacytowanym artykule były nieprawdziwe, a przyczyną ich rozpowszechniania była wspomniana już konieczność mobilizacji całego społeczeństwa na wypadek wojny. W drugiej połowie lat 50. nie propagowano już zawodów męskich wśród kobiet, zachęcając je do wykonywania zajęć bardziej dla nich odpowiednich²³.

Takie same treści, ale przekazane w nieco inny sposób, zawiera artykuł zamieszczony na łamach „Naszej Pracy” zatytułowany *Idziemy do wyborów w ogólnopolskim froncie walki o pokój i plan 6-letni*. Artykuł

²⁰ „Idziemy do wyborów w narodowym”, 1.

²¹ Ibidem, 2.

²² Ibidem, 4.

²³ Szerzej na temat sytuacji kobiety w „polskim stalinizmie”: Dariusz Jarosz, *Polacy a stalinizm 1948–1956*, (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2000), 117; Małgorzata Fidelis, *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B – Grupa Wydawnicza Foksal, 2010); Natalia Jarska, *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2015); Agnieszka Chłosta-Sikorska, „Boginie PRL – nowe role kobiety w społeczeństwie socjalistycznym”, w: Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha (red.), *Kobieta i mężczyzna – jedna przestrzeń – dwa światy*, (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015), 616–622.

został napisany wprawdzie innym, bardziej wyszukany językiem, gdyż był skierowany do czytelniczek reprezentujących wyższy poziom wykształcenia, ale również użyto w nim typowych dla tego okresu sformułowań, które akcentowały słusność polityki PZPR oraz wszystkie pozytywne aspekty ustroju „demokracji ludowej”. Na przykład, omawiając równouprawnienie kobiet, powoływano się na artykuł 65 Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej, podkreślając, że „jest prawnym wyrazem głębokich przemian, jakie zaszły w życiu kobiet polskich od chwili wyzwolenia naszego kraju”²⁴. Następnie stwierdzono, że coraz więcej kobiet zdobywa wyższe kwalifikacje zawodowe, ponad 20 tys. „pracuje w charakterze brygadierów, majstrów, kierowników i dyrektorów”²⁵, a więc „kobiety polskie idą do wyborów dumne ze swych osiągnięć i świadome obowiązków, jakie na nich spoczywają”²⁶. W rzeczywistości jednak możliwości awansu zawodowego dla kobiet były ograniczone, częściej pełniły one funkcje kierowników czy brygadzystów niż dyrektorów. Ogólna liczba kobiet na stanowiskach funkcyjnych była znacznie mniejsza niż mężczyzn²⁷.

W artykule *Praca kulturalno-oświatowa LK w kampanii wyborczej* omówiono udział LK w kampanii wyborczej oraz realizacji programu FN, który zakładał „mobilizację całego społeczeństwa do wykonania szczytnych zadań, do podniesienia na wyższy poziom pracy kulturalnej”²⁸. Komitety Frontu Narodowego powstawały w świetlicach LK, a działaczki aktywnie uczestniczyły w ich dekorowaniu, przygotowując gazetki ściennne. Oprócz tego zespoły artystyczne funkcjonujące przy kołach LK występowały w trakcie zebrań wyborczych i odczytów²⁹.

W artykule również szczegółowo opisano udział ZW LK w Poznaniu i podlegających mu kół w kampanii wyborczej. We wrześniu zwołano w Poznaniu naradę kół oświatowych LK, w której wzięło udział ponad 180 osób. Instruktor KO ZW LK wygłosiła referat o udziale LK w kampanii wyborczej, mobilizując działaczki do intensywniejszej pracy. Po referacie przedstawicielki LK z różnych miejscowości zaprezentowały swoje osiągnięcia i umiejętności. Zespół z Krotoszyna pokazał, jak powinna

²⁴ Alicja Musiałowa, „Idziemy do wyborów w ogólnopolskim”, 4.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, 6.

²⁷ AAN SOLK, 237/XV-28, Protokół z narady dyrektorów, sekretarzy, przewodniczących rad zakładowych i kierowników personalnych dotyczącej produktywizacji kobiet w przemyśle maszynowym i handlu z 6.12.1952, 11.

²⁸ A. Golsztyńska, „Praca kulturalno-oświatowa LK”, 22.

²⁹ Ibidem.

wyglądać organizacja i przebieg zebrania, zespół LK z Poznania opracował broszurę *Jak wybieramy do Sejmu*, zespół LK z Raszkowa przygotował lekcję języka rosyjskiego, a zespół LK z Wągrowca przedstawił wiersze z okazji Dnia Wojska Polskiego³⁰. Na koniec odbyła się dyskusja. Podobne narady zorganizowano również w ZW LK w innych miastach, m.in. w Łodzi. W podsumowaniu artykułu zamieszczono popularny slogan propagandowy, stwierdzając:

przytoczone tu formy to nieliczne przykłady pracy wielu naszych ogniw, które zrozumiały i doceniły znaczenie pracy kulturalno-oświatowej prowadzonej w naszej kampanii wyborczej, w kształtowaniu światopoglądu środowiska i dołożyły wszelkich starań, by praca naszej organizacji – by udział kobiet w tym okresie był duży i wartościowy³¹.

Tematykę udziału LK w kampanii wyborczej poruszał również artykuł *Narady przodujących kobiet w okresie wyborczym*, gdzie omówiono narady zorganizowane przez ZW LK w celu „uaktywnienia kobiet w Radach Narodowych oraz członkiń komisji Rad Narodowych”³². W trakcie dyskusji podejmowanych na naradach omawiano osiągnięcia oraz błędy popełnione w dotychczasowej pracy. Zgodnie z opinią LK, działaczki organizacji zmobilizowały radne „do bardziej wnikliwego i dokładnego załatwiania skarg i zażaleń, do zwoływania narad przed sesjami, do szkolenia, do zwrócenia uwagi na nierównomierny ich udział w komisjach oraz do większego uaktywnienia w pracy kobiet spoza komisji rad narodowych”³³.

Podsumowaniem działalności LK w kampanii wyborczej były dwa artykuły – *Uchwała Prezydium Zarządu LK w sprawie udziału LK w kampanii wyborczej* oraz *Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL*. W pierwszym z nich określono, jaką rolę miała spełniać organizacja w okresie kampanii wyborczej, akcentując, że jej głównym zadaniem było „skupienie milionów kobiet miast i wsi wokół programu Frontu Narodowego, mobilizacje mas kobiecych do wykonania jego porywających zadań oraz włączenia ich do świadomego uczestniczenia w wyborach”³⁴. W dalszej części artykułu omówiono sukcesy działaczek w trakcie kampanii, przedstawiając podejmowane przez nie inicjatywy.

³⁰ Ibidem, 24.

³¹ Ibidem, 26.

³² D. Rosławska, „Narady przodujących kobiet”, 27.

³³ Ibidem.

³⁴ „Uchwała Prezydium Zarządu LK w sprawie udziału LK”, 3–4.

W ramach Frontu Narodowego działało ogółem 146 088 kobiet, a w tym wszystkie przodownice społeczne LK, których liczba wynosiła 28 779, oraz znaczna część członkiń LK³⁵. Po sukcesach wymieniono wszystkie braki i niedociągnięcia w pracy organizacji, które zauważono w trakcie kampanii, a następnie sformułowano wytyczne, których celem było niepopelnianie ich w przyszłości. W drugim artykule – *Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL* – szeroko omówiono kampanię wyborczą, podkreślając, że „wielkie, historyczne zwycięstwo Frontu Narodowego w wyborach potwierdza fakt pogłębiania się jedności narodu, fakt wysokiego wzrostu świadomości politycznej”³⁶. W dalszej części po raz kolejny omówiono pracę LK w trakcie kampanii oraz wymieniono podejmowane przez nią inicjatywy. Najwięcej miejsca poświęcono jednak uzasadnianiu słuszności polityki PZPR za pośrednictwem cytowanych często sloganów o „wyższości socjalistycznego świata nad kapitalizmem”, „wspaniałego programu budownictwa socjalizmu w naszym kraju” czy „wodzu postępowej ludzkości Józefie Stalinie” itp.³⁷

Przytoczone wyżej artykuły publikowane na łamach pism LK w 1952 r. potwierdzają, że głównym zadaniem organizacji w tym okresie było propagowanie ideologii PZPR w środowisku kobiecym. Biorąc pod uwagę rozpowszechniane przez nich treści, można odnieść mylne wrażenie, że kobiety w tym okresie nie tylko realizowały się zawodowo, ale także odgrywały ważną rolę w strukturach politycznych i miały wpływ na podejmowane decyzje. W rzeczywistości jednak w tym okresie w elicie władzy było niewiele kobiet. W Biurze Politycznym i Sekretariacie KC PPR-PZPR znalazła się tylko jedna kobieta – Helena Kozłowska, przedwojenna działaczka KPP, która w latach 1945–1956 była kierownikiem Wydziału Propagandy KC. W 1952 r. kobiety zasiadały wprawdzie w kolegiatnej Radzie Państwa PRL, ale były to stanowiska fasadowe, pozbawione realnego wpływu na władzę. W kwietniu 1957 r. Zofia Wasilkowska objęła stanowisko ministra, ale utrzymała się na nim tylko kilka miesięcy, do lutego 1957 r. Więcej kobiet w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej było w kadrze kierowniczej aparatu partyjnego, przeważały one jednak w aparacie terenowym. Sześć kobiet zajmowało

³⁵ Ibidem.

³⁶ H. Dworakowska, „Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL”, *Nasza Praca*, nr 12, 1952, 10.

³⁷ Ibidem.

stanowiska pierwszych sekretarzy komitetów wojewódzkich (było ich 16). Najwięcej było jednak członkiń PPR/PZPR w centralnym aparacie partyjnym. W latach 1944–1948 stanowiły one ok. 20% kadry kierowniczej aparatu KC PPR, ale w okresie polskiego stalinizmu było już ich mniej, ok. 14%, a po 1956 r. procent kobiet w elicie PZPR drastycznie spadł³⁸. Na tej podstawie można stwierdzić, że w pierwszych latach po wojnie władza ludowa dopuszczała kobiety do udziału we władzy, ale tylko na określonych przez siebie warunkach, a ich procent był zwykle znacznie mniejszy niż mężczyzn.

Charakter „propagandy wyborów parlamentarnych” po 1956 r.

Po przełomie październikowym w 1956 r. i zmianach programowych, jakie nastąpiły po II Krajowym Zjeździe LK w 1957 r., zrezygnowano z prowadzenia tak intensywnej pracy propagandowej i zachęcania kobiet do udziału we władzy. Ponownie zaczęto akcentować ich ważną rolę jako żon i matek, ale nie krytykowano podejmowania pracy zawodowej. W prasie LK znacznie większy nacisk położono na upowszechnianie różnego rodzaju poradnictwa, udzielanie wsparcia w wychowywaniu dzieci, organizację samopomocowych spółdzielni chałupniczych i dokształcania zawodowego oraz unowocześnianie gospodarstw domowych w ramach rozwijania ośrodków gospodarstw domowych, „Praktycznej Pani” i różnych poradni prawno-społecznych.

Z powyższych powodów w „Naszej Pracy” z lat 1957–1985 dominowała wspomniana tematyka. W numerach z lat 1957, 1961, 1965, 1969, 1976, 1980 i 1985 można znaleźć tylko pojedyncze, często bardzo krótkie artykuły na temat wyborów parlamentarnych. Na przykład w 1961 r. w numerze 2 zamieszczono dwa krótkie artykuły: *Codzienna więź z radami naszą potrzebą i obowiązkiem* oraz *Fragmenty programu wyborczego Zarządu Głównego LK*, a w numerze 3 – *Wybraliśmy nowe rady* oraz *Kilka uwag i wniosków na marginesie spotkań wyborczych*. Znacznie intensywniej propagowano kampanię wyborczą w 1965 r., gdyż w numerze 5 „Naszej Pracy” zamieszczono obszerny artykuł *O współdziałaniu Ligi Kobiet z Radami Narodowymi w realizacji programu wyborczego Frontu Jedności Narodu*, a w numerze 10 z tego roku już nieco krótszy

³⁸ Mirosław Szumiło, „Kobiety w kadrze kierowniczej centralnego aparatu partyjnego PPR i PZPR”, *Teka Komisji Historycznej*, t. 13, 2016, 197–199.

tekst *Współpracę z radnymi postawmy na czołowym miejscu*. Tak samo niewiele miejsca poświęcono kampanii wyborczej w kolejnych rocznikach z lat 70. i 80. Przykładowo w 1980 r. w numerze 2 opublikowano krótki artykuł *Czujemy się adresatkami wszystkich zadań zawartych w uchwałach zjazdowych*, a w 1985 r. w numerze 9 o kampanii wyborczej wspomniano tylko w przedmowie *Od redakcji* oraz w składającym się z niecałych czterech stron tekście *Potrzebna jedność działania*.

W dwóch pierwszych artykułach opublikowanych w 1961 r. położono przede wszystkim nacisk na program LK i jego realizację zarówno w trakcie kampanii wyborczej, jak i potem, w trakcie kadencji sejmku. Z oczywistych powodów program ten był zgodny z programem FJN. Podkreślano więc konieczność współpracy z kandydatkami do rad narodowych i wspólnej organizacji spotkań przedwyborczych w celu podniesienia świadomości politycznej kobiet. Współpraca LK z radami była niezwykle ważna, gdyż, jak akcentowano: „zadania rad, a szczególnie w zakresie oświaty, zdrowia, zaopatrzenia, budownictwa i urzędzeń komunalnych, różnego rodzaju usług związane są z codziennym życiem. Sposób wykonywania tych zadań ma istotny wpływ na warunki życia i pracy kobiet”³⁹.

Powyższe treści potwierdzają, że w programie LK kładziono wówczas duży nacisk na realizację zadań programowych, a więc rozwój poradnictwa, podnoszenie kwalifikacji zawodowych itp. W wielu miejscach, podobnie jak wcześniej, zamieszczano slogany propagandowe podkreślające równość praw w Polsce Ludowej oraz „wyjątkową pozycję kobiet w państwach socjalistycznych”⁴⁰. Taki sam charakter mają artykuły *Wybraliśmy nowe rady* oraz *Kilka uwag i wniosków na marginesie spotkań wyborczych*. W tym ostatnim omówiono dwa spotkania przedwyborcze zorganizowane przez LK z okręgu Gorlice, gdzie postulowano konieczność podnoszenia kwalifikacji zawodowych kobiet⁴¹.

Najobszerniejszy artykuł dotyczący kampanii wyborczej został opublikowany na łamach „Naszej Pracy” w 1965 r. i również dotyczył współdziałania LK z radami narodowymi w ramach realizacji programu Frontu Narodu. W zasadzie był podsumowaniem udziału LK w kampanii

³⁹ „Fragmenty programu wyborczego Zarządu Głównego LK”, *Nasza Praca* nr 2, 1961, 3.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ „Kilka uwag i wniosków na marginesie spotkań wyborczych”, *Nasza Praca* nr 3, 1961, 35–38.

wyborczej w 1965 r. Zawierał, podobnie jak inne artykuły o tym samym charakterze, treści propagandowe uwypuklające zasługi władzy ludowej dla „pomyślnego rozwoju kraju”, a w tym również dla emancypacji kobiet. Przez cały okres kilkutygodniowej kampanii wyborczej, jak podkreślano, dużą aktywnością wykazały się działaczki LK. Sloganami propagandowymi zatytułowano również kolejne podrozdziały artykułu: *Wspólnie odpowiadamy za realizację Programu Jedności Frontu Narodu, Nasz głos za programem – to głos za 5-letką, Jedynie wspólnie z radami narodowymi zrealizujemy zadania LK, Liczne i odpowiedzialne są nasze obowiązki w pracy z radami i z radnymi, Skuteczność naszego działania zależy od bezpieczeństwa i pokoju*. Język artykułu był charakterystyczny dla propagandy ukazującej zafałszowaną rzeczywistość tego okresu, która była całkowicie odmienna od tej, której społeczeństwo doświadczało na co dzień⁴². Fałsz poszczególnych sformułowań sprawiał mylne wrażenie, że zarówno „władza ludowa”, jak i promująca jej program LK działały w interesie kobiet. W rzeczywistości jednak realizowały zadania, które narzucono im odgórnie, a ich celem było kreowanie „idealnego społeczeństwa socjalistycznego”.

W latach 80. ubiegłego wieku, jak już wspomniano, na łamach „Naszej Pracy” opublikowano już tylko dwa krótkie teksty o wyborach. Pierwszy z nich *Czujemy się adresatkami wszystkich zadań zawartych w uchwałach zjazdowych* zawiera przemówienie Eugenii Kempary, przewodniczącej Krajowej Rady Kobiet Polskich i Zarządu Głównego, wygłoszone na plenarnej sesji Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu poświęconej wyborom do Sejmu i do wojewódzkich rad narodowych, która odbyła się 21 lutego 1980 r. Na tej sesji uchwalono Deklarację Wyborczą FJN. Treść tej deklaracji była wielokrotnie powtarzana w przemówieniu Kempary, która podkreślała: „czujemy się adresatkami wszystkich zadań tam zawartych i wiemy, że od naszej codziennej pracy zależeć będzie pomyślna realizacja programu wyrażającego najżywcześniejsze interesy narodu”⁴³. Tego rodzaju komunały były zawarte w całym przemówieniu, a na zakończenie autorka podkreśliła, że udział kobiet w wyborach był ich obywatelskim obowiązkiem. Kolejne teksty, które

⁴² Hanna Świda-Ziemba, *Człowiek wewnątrz zniewolony. Problemy psychosocjologiczne minionej formacji*, (Warszawa: Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej, 1998), 268–270.

⁴³ Eugenia Kempara, „Czujemy się adresatkami wszystkich zadań zawartych w uchwałach zjazdowych”, *Nasza Praca*, nr 2, 1980, 3–8.

ukazały się w 1985 r., również zawierały treści propagandowe akcentujące m.in. znaczenie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, który był w rzeczywistości organizacją fasadową, utworzoną przez PZPR w celu ukazania rzekomego poparcia społeczeństwa dla władz. W ostatnich latach „władzy ludowej” propaganda wyborów w prasie LKP była mniej intensywna, ale, podobnie jak wcześniej, nacechowana mało znaczącymi sloganami niezawierającymi żadnych konkretnych informacji.

Niewielka liczba artykułów propagujących wybory w prasie LKP w latach 80. nie oznaczała jednak, że kobiety nie funkcjonowały wtedy w strukturach władzy. Po 1956 r. było ich już jednak znacznie mniej niż wcześniej. W latach 80. wśród zastępców kierowników wydziałów KC PZPR można wymienić tylko dwie kobiety – Jadwigę Tkacz, która utrzymała się na tym stanowisku do 1983 r., i Marię Wojtkiewicz pełniącą tę funkcję w 1980 r. Ostatnia z wymienionych w latach 1977–1980 była zastępcą kierownika w Wydziale Organizacji Społecznych Sportu i Turystyki⁴⁴. Ogółem jednak w strukturach PZPR dominowali mężczyźni i oni podejmowali najważniejsze decyzje.

Zakończenie

Po 1957 r. w wyniku zmian, jakie zaszły w programie politycznym PZPR, nie prowadzono już intensywnej propagandy zachęcającej kobiety do udziału we władzy. Nastąpiły wówczas również zmiany w programie LK, która zaczęła kłaść znacznie większy nacisk na rozwój poradnictwa niż na indoktrynację polityczną, co można zauważyć na łamach „Naszej Pracy” w latach 1957–1985. Nie oznacza to oczywiście, że całkowicie zrezygnowano z rozpowszechniania ideologii PZPR, gdyż nadal pojawiały się artykuły propagandowe, m.in. na temat kampanii wyborczej, ale było już ich znacznie mniej.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Akta Ligi Kobiet.
Archiwum Akt Nowych, Akta Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet.

⁴⁴ Mirosław Szumilo, „Kobiety w kadrze kierowniczej”, 201–202.

Opracowania

- Chłosta-Sikorska, Agnieszka. „Boginie PRL – nowe role kobiety w społeczeństwie socjalistycznym”, w: Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha (red.), *Kobieta i mężczyzna – jedna przestrzeń – dwa światy*, (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015), 616–622.
- Chrobaczyńska-Plucińska, Edyta. „Posłanki na Sejm PRL II Kadencji (1957–1961). Cechy socjologiczne i aktywność poselska”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2, 2019, 61.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Zwierciadło»: platforma polityczna Ligi Kobiet w okresie PRL (1957–1961, 1982–1989)”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 20, 2017, 67–90.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle «Naszej Pracy» (1947–1949)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2017), 295–308.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Kobiety, polityka, wybory w świetle «Zwierciadła: Pisma Ligi Kobiet Polskich» (1982–1990)”, w: Grzegorz Radomski, Michał Strzelecki, Katarzyna Sopolnińska (red.), *Rzeczpospolita w koncepcjach polskich partii i środowisk politycznych XX i XXI wieku*, (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018), 107–125.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Liga Kobiet w terenie: kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981”, *Niepodległość i Pamięć*, nr 2, 2018, 161–182.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Obchody Międzynarodowego Roku Kobiet 1975 na Białostocczyźnie (na tle głównych kierunków działalności Ligi Kobiet w kraju i regionie)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1, 2017, 9–27.
- Fidelis, Małgorzata. *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B – Grupa Wydawnicza Foksal, 2010).
- Jarosz, Dariusz. „Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)”, w: Agnieszka Janiak-Jasińska, Katarzyna Sierakowska, Andrzej Szwarc (red.), *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki..., Samoorganizowanie się kobiet na*

- ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym), t. 2, (Warszawa: Neriton, 2009), 308–325.
- Jarosz, Dariusz. *Polacy a stalinizm 1948–1956*, (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2000).
- Jarska, Natalia. *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2015).
- Jarska, Natalia. „A Patriarchal Marriage? The Women’s Movement and the Communist Party in Poland (1945–1989)”, *Kwartalnik Historyczny*, nr 2, 2018, 7–37.
- Jarska, Natalia. „Liga Kobiet w terenie. Działalność Zarządu Dzielnicowego Poznań-Wilda 1956–1966”, w: Łukasz Kamiński, Tomasz Kozłowski (red.), *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 50–65.
- Lubik-Reczek, Natalia. Reczek, Rafał. „Liga Kobiet – organizacja «reprezentująca» interesy kobiet w Polsce Ludowej. Zarys działania”, *Środkowo-europejskie Studia Polityczne*, t. 4, 2013, 105–120.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna. „Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(2), 2017, 28–47.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna. „Koła Rodzin Milicyjnych – zadania i zakres działania (1969–1989)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2 (3), 2017, 33–50.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna. „Rola kobiety w Polsce Ludowej w świetle treści propagandowych rozpowszechnianych przez Ligę Kobiet w latach 1946–1956”, *Dzieje Najnowsze*, nr 2, 2018, 149–180.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna. „Treści propagandowe rozpowszechniane przez Społeczno-Obywatelską Ligę Kobiet/Ligę Kobiet na podstawie pisma «Poznajmy Prawdę» (1946–1952)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2017), 59–73.
- Musiałowa, Alicja. „Idziemy do wyborów w ogólnopolskim froncie walki o pokój i plan 6-letni”, *Nasza Praca*, nr 9, 1952, 4–6.
- Nowak, Barbara. *Serving women and the state: The League of Women in Communist Poland*, (Columbus: The Ohio State University, 2004).

- Nowakowska-Wierzchoś, Anna. „Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950) – dokumenty programowe”, *Komunizm: system – ludzie – dokumentacja*, nr 2, 2013, 251–272.
- Paczkowski, Andrzej. *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996), 253–254.
- Sokół, Zofia. *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*, (Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1998),
- Świda-Ziomba, Hanna. *Człowiek wewnętrznie zniewolony. Problemy psychosocjologiczne minionej formacji*, (Warszawa: Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej, 1998).
- Szumiło, Mirosław. „Kobiety w kadrze kierowniczej centralnego aparatu partyjnego PPR i PZPR”, *Teka Komisji Historycznej*, t. 13, 2016, 197–199.